

האם הוראה בצד "האחר" יוצרת שינוי

מחבר: [Zvi Bekerman](#) , [Wurud Jayusi](#) :

Bekerman, Z., Jayusi, W. (2019). Does teaching on the "Other" side create a change, *Teaching and Teacher Education*, 77, 160-169

- מורים פלסטינים בבתי ספר יהודים מביעים שביעות רצון ותחושת מסוגלות עצמית גבוהה
- יחסיהם עם העמיתים, המנהלים, התלמידים וההורים טובים
- לתחושתם הצליחו לשנות דעות קדומות ולקדם הבנה הדדית
- הן מעידים שזהותם האתנית לא נפגעה בעקבות עבודתם בבתי ספר של תרבות הרוב
- יש קשר בין תהליכי סיגול תרבות, מסוגלות עצמית וזהות אתנית
- קשיים ואתגרים שונים הכרוכים ביחסים בין בני התרבויות השונות עלו במהלך המחקר
- המורים נפגעו כאשר בימי זיכרון לאומיים הם חשו שזהותם הלאומית הוכחשה כיוון שהנכבה לא הוזכרה
- תרומתם של מורים בני מיעוטים לתרבות הרוב היא רבה ויש לקדמה

לקריאה נוספת

[ההשפעה של הקשר התרבות על התפיסות של סטודנטים לחינוך לגיל הרך יהודיים וערביים לגבי טיפול וחינוך בגיל הרך](#)

[מגוון תרבותי, קהילה ופלורליזם בבתי ספר תיכון קהילתיים יהודיים](#)

[שונות, אחרות וגזענות במערכת החינוך בישראל](#)

מבוא

מחקר זה מבקש להוסיף ידע על מחקרים קודמים שעסקו בחוויותיהם של מורים בני מיעוט, המלמדים בבתי ספר השייכים לתרבות הרוב. תשומת לב מיוחדת מוקדשת למנגנונים המעודדים את השתלבותם כמו גם את תחושת הערך העצמי של מורים, במיוחד בחברות שסועות. המחקר מתמקד בחוויותיהם של מורים פלסטינים-אזרחי ישראל בבתי ספר חילוניים דוברי עברית בישראל.

פלסטינים אזרחי ישראל מהווים 20% מהאוכלוסייה ומתוכם 85% מוסלמים, 6% דרוזים ו-7.5% נוצרים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2017). כיוון שבמגזר הפרטי שיעורי האבטלה בקרב פלסטינים אזרחי ישראל בעלי השכלה גבוהים למדי, רבים מהם פונים לחפש תעסוקה והכשרה במערכות הממלכתיות (בעיקר בתחומי הבריאות ובחינוך). אמנם חלקם מתקבלים לעבודה, אך מאות אחרים נותרים מובטלים עם סיום לימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה (Agbaria, 2011). בוגרים שלא מוצאים את מקומם במערכת החינוך של המגזר הערבי פונים לבתי הספר היהודיים וכך פותרים בעיה כפולה - הן את בעיית התעסוקה שלהם והן את המחסור במורים מוסמכים במערכת הישראלית-יהודית.

המחקר האיכותני העומד במרכז מאמר זה מתאר ומנתח את תהליך האקולטורציה של המורים הפלסטינים בתרבות הרוב הישראלית-יהודית, את תחושת ההשתייכות האתנו-תרבותית ואת תחושת המסוגלות העצמית שלהם. המחקר חושף גם את יחסיהם של המורים הפלסטינים ואת תחושותיהם כלפי עמיתיהם, התלמידים, המנהלים וההורים, תוך מתן דגש על התפקיד שהם ממלאים במזעור הדעות הקדומות כלפיהם.

סקירת ספרות

[פלסטינים ישראלים ומערכת החינוך בישראל](#)

הפלטטינים בישראל נתפשים בדרך כלל כקבוצת מיעוט עוינת. כאשר לגישה זו מתווספים תשתיות חברתיות וכלכליות מוחלשות וייצוג פוליטי לא הולם, המתחים והעימותים ביניהם לבין המגזרים הישראליים-יהודים הופכים לבלתי נמנעים. קיומן של מערכות חינוך נפרדות מקשה עוד יותר על לימוד משותף של בני ובנות שני המגזרים. (Jabareen, 2006) בנוסף, בשל היעדר שוויון בין תקציבי שתי המערכות, הישגיהם של הערבים נמוכים יותר. (Al-Haj, 2012)

ב-1973 המליצה ועדה ממשלתית לשלב מורים פלטטינים במערכת חינוך דוברת עברית. עד המלצה זו הם לימדו רק במערכת החינוך הערבית. מאז ועד היום מספרי המורים המשולבים עולים בהדרגה והם מלמדים לא רק ערבית אלא גם מקצועות אחרים הדרושים למערכת כאנגלית, מדעים וחינוך מיוחד. (Merchavim, 2016)

תופעת שילובם של מורים זרים, מהגרים או בני המיעוט אינה ייחודית לישראל. מחקרים שתיארו את המצב בארצות הברית, (Irvine, 1989; Easton-Brooks, Lewis, & Yang, 2010; Irvine & Fenwick, 2011) בגרמניה (Irvine, 1989; Easton-Brooks, Lewis, & Yang, 2010; Irvine & Fenwick, 2011) ובאוסטרליה (Santorio, 2007) תמימי דעים באשר לתרומה הניכרת שמעניק המורה בעל הרקע התרבותי או האתני השונה למערכת כולה. ניסיון החיים האישי שלו כ"זר", כישוריו הלשוניים (היותו דובר מספר שפות) והיכולת להתמודד עם שונות תרבותית ולשונית בבתי הספר, הוכחו כאמצעים מבטיחים לטיפול בקשיים שונים במערכת. בנוסף מצביעים המחקרים על יתרונות שילובם של מורים בעלי רקע תרבותי שונה בכל הנוגע ליצירת גשרים בין קהילות עוינות, זאת במיוחד כאשר המוסד תומך ומעודד את השילוב.

גם בישראל, בה חיים מהגרים רבים, נערכו מחקרים בנושא, וממצאיהם דומים בדרך כלל לאלה שעלו במחקרים שהוזכרו עד כה או במילים אחרות, רבה תרומתם של המורים הזרים, במקרה הישראלי, יוצאי ברית-המועצות למשל, לשיפור הדיאלוג וההבנה בין אוכלוסיות שונות. עם זאת, יש לציין, שקיימים הבדלים במידת מעורבותם של מורים מעליות שונות במוסדות ובקהילה המקצועית, הן מבחינת התפקידים שהם ממלאים והן מבחינת המוטיבציה להעשרה (Michael, 2006).

אודות מורים פלטטינים-ישראלים במערכת החינוך העברית, המחקר דליל ביותר. פרגמן, למשל, מצביע על רצונם להיות "שגרירי רצון טוב" ולהפריך דעות קדומות אודות המיעוט הפלטטיני. (Fragman, 2008) ברוש מזהה לעומת זאת את קשיי ההיטמעות שלהם במערכת, במיוחד את הקושי להעביר את החומר לתלמידים. (Brosh, 2013)

משרד החינוך רואה בשילוב מורים פלטטינים דרך להתמודד עם חוסר במורים למקצועות מסוימים. רק במקום השני הוא מתייחס לתרומתם לעידוד הסובלנות בקהילה. דווקא על שום כך, המחקר הנוכחי מתייחס לסוגיית השונות ובוחן את עמדותיהם של מורים מהמיעוט בעת כניסתם למוסדות חינוכיים השייכים לרוב. במיוחד יתייחס המאמר לאופן בו המורים הפלטטינים חווים גישות סטריאוטיפיות מצד עמיתיהם: כיצד הם מתמודדים עם בידוד חברתי? מה הן חוויותיהם מחדר המורים? כיצד הם מעריכים את תרומתם לבתי הספר ולתלמידים? מה מידת הצורך בסיגול תרבותו של הרוב? וכיצד הם מעריכים את ההזדמנות שניתנה (או שלא ניתנה להם) לקידום בהירארכיה המוסדית?

סיגול תרבות, זהות אתנית ומסוגלות עצמית

סיגול תרבות הוא תהליך שינוי כפול - תרבותי ופסיכולוגי - בעל השפעות ארוכות טווח על שתי הקבוצות המעורבות (Sam & Berry, 2010) מדובר בתהליכים המתממשים באופנים שונים וברמות שונות ומסוגלים להביא, למשל, לשינוי בזהות אתנית, החשובה מאד למורים, כפי שמתעד המחקר. (Flores & Clark, 2004) כאשר התהליך מוצלח המורה מפתח זהות חדשה המשלבת את שתי התרבויות, אולם כאשר ערכי שתי הקבוצות מתנגשים, עלולים לצוץ מתחים כואבים המדגישים דווקא את המחסומים, את הבידוד, את השונות.

הקשר בין סיגול תרבות לבין זהות אתנית חשוב במיוחד כיוון שמחקרים הראו שזהות אתנית קשורה להערכה עצמית, לזהות המורה ולמסוגלות עצמית. (Clark & Flores, 2001) מורה המעריך את עצמו, אישית ומקצועית, יכול לשמש כסוכן שינוי. הוא אינו מפחד לערער על אמונותיו, מוכן לאתגר את הפרקטיקות שלו ומסוגל ליצור קשרים מיטיבים עם הקולגות והתלמידים. תחושת המסוגלות העצמית החזקה של המורה, תורמת, כמובן, להצלחתם של התלמידים העומדים בסטנדרטים גבוהים המוצבים על ידו. (Sachs, 2004)

בהכללה ניתן לומר שהמחקר בארץ ובעולם מוכיח שכאשר היחסים ההדדיים בין תהליכי סיגול התרבות, הזהות האתנית והמסוגלות העצמית מנוהלים כהלכה, הם מביאים לתוצאות חיוביות הן עבור הפרט והן עבור הכלל.

השיטה

מדובר במחקר איכותני המתבסס ראיונות עומק שנערכו עם מורים פלסטינים שהעניקו תיאור מפורט מאד של כל ההקשר החברתי והתרבותי של עבודתם. בראיונות נשאלו המורים מעט אודות הרקע הביוגרפי שלהם ולאחר מכן הם סיפרו באריכות על ההחלטה לעבוד בבתי ספר השייכים לתרבות ההגמונית. בהמשך הם נתבקשו לתאר את תגובות הסביבה לבחירה זו, את יחסיהם עם המנהלים, עם התלמידים, עם המורים העמיתים ועם ההורים תוך מתן דוגמאות למקרים או אירועים המרכיבים את חוויותיהם. בנוסף נשאלו המורים על תחושותיהם, על כעסים, על שביעות רצון, גאווה ועצב בהקשר שילובם במוסד החינוכי. המראיינים עודדו לספר את סיפורם מבלי להגביל עצמם למערכת רעיונית מסוימת או לתכנית קבועה מראש.

משתתפים

ב-2016 נערכו 15 ראיונות עם מורות פלסטיניות-ישראליות למקצועות שונים. גילן נע בין 32 ל-50. חלקן הגדירו עצמן כדתיות ואחרות התלבשו בקוד לבוש חילוני. גם ניסיון ההוראה של המראיינות היה מגוון, כמו גם מקומות התעסוקה שלהן. כל הראיונות הוקלטו ותומללו במלואם לקראת ניתוח התוכן. ההשתתפות במחקר היתה בהתנדבות ובהסכמה, לאחר שהמראיינות קיבלו הסבר בערבית על מטרת המחקר ומהותו. הן הורשו לסגת מהסכמתן להשתתף בכל עת שתחפצנה בכך.

ניתוח

ניתוח הנתונים נעשה תוך התבססות על מתודולוגיית התיאוריה המעוגנת בשדה כלומר התיאוריה והקטגוריות העומדות לבחינה נבנו במהלך איסוף הנתונים בתהליך אינדוקטיבי שכלל כמה וכמה קריאות של הטקסט המשוקלט (Kondracki et al., 2002). הניתוח התבצע בכמה שלבים כאשר בשלב הראשון חולצו תמות מרכזיות שנבחנו שוב בהמשך. בשלבי הניתוח המתקדמים נמצאו קשרים בין התמות השונות ומרכזיותן נבחנה שוב בהתאמה לנתונים שעלו מהראיונות ולרלוואנטיות שלהן למסגרת התיאורטית, לנושא המחקר ולשאלות שהופנו למראיינים. (Berg, 2004)

החוקרים מגיעים משדה החינוך. הראשונה, פלסטינית שעוסקת בחינוך לשלום. העובדה שהיא שייכת לקהילה הנחקרת הקלה על שיתוף הפעולה בראיונות וכמובן נבחנה גם באופן דקדקני על מנת שלא תשפיע על ניתוח התוצאות. החוקר השני, יהודי-ישראלי, שייך לקבוצת הרוב ומעוגן מבחינה אינטלקטואלית בחינוך בגישה ביקורתית ובלמודי מיעוטים.

ממצאים

חמישה נושאים מרכזיים עלו מניתוח הראיונות:

1. הסיבות ללמד בבתי ספר יהודיים
2. תחושות כלליות ויחסים עם גורמים שונים במערכת:

- המנהלים
- התלמידים
- ההורים
- העמיתים היהודים

3. זהות אתנית
4. סיגול תרבות (אקולטורציה)
5. מסוגלות עצמית מקצועית וחוויות חיוביות

בעקבות המחקר הובהר הפוטנציאל הרב הטמון בשילוב מורים בני מיעוטים בבתי ספר השייכים לתרבות הרוב, אך לצדו התגלו גם האתגרים הכרוכים בכך. עם זאת החוקרים סבורים שבהחלט יש אפשרות וצורך לקדם צורת הוראה זו במיוחד בחברה שסועה כמו החברה הישראלית.

מניתוח הנתונים עולה שמורים פלסטינים-ישראלים החלו לעבוד במוסדות יהודים מתוך חוסר ברירה ואפשרויות תעסוקה מצומצמות במערכת החינוך הערבית, אך הם ממשיכים לעבוד שם בשל תחושת מסוגלות עצמית שהלכה והעצימה ובעקבות חוויות חיוביות שהובילו לשביעות רצון גבוהה. כל זאת חרף קשיים גאוגרפיים ומורכבויות משפחתיות שנוצרו בעקבות השינוי.

תהליך סיגול התרבות שהפלסטיניות מעידות עליו תואם את נתוני המחקר הכללי בכל הנוגע לאינטגרציה ולאימוץ התרבות המקבלת. (Sam & Berry, 2010) עם זאת, מחקרים מוקדמים (Tellez, 1999) מצביעים על כך שמורים בני מיעוטים נוטים לעתים לפתח דימוי שלילי של הקבוצה האתנית שלהם עצמם, או נוקטים באסטרטגיות הכרוכות בנייתוק או ניסיון להתכחש לרקע האתנו-תרבותי שלהם. יש לציין שבמקרה שנבחן במחקר הנוכחי, המורות לא תפסו את השינויים כמאיימים על זהותן האתנית, הן נותרו גאות בתרבותן והביעו רצון לשרת בעתיד את קהילותיהם על ידי קידום רעיונות שספגו בבתי הספר היהודים והעברתם למערכת החינוך הערבית.

יותר מכך, המשתתפות במחקר הנוכחי האמינו שיותר משהן הושפעו על ידי סביבת תרבות הרוב, הן השפיעו על סביבת עבודתן. הן שינו דעות קדומות, וקידמו הבנה הדדית בין יהודים ופלסטינים ברמה הבין-אישית. יחסיהם עם כל הגורמים שהוזכרו - עמיתים, מנהלים, תלמידים והורים - היו טובים מאד, דבר שהשפיע על תחושותיהם של הפלסטינים והגביר את המוטיבציה.

תפיסתן העצמית, האישית והמקצועית, חיובית ביותר. כל המורות הצהירו שהן תרמו רבות לבית הספר ולתלמידים. הן מחשיבות עצמן למורות מעולות, משתמשות בשיטות הוראה ייחודיות וחדשניות וכראה, ציוני התלמידים השתפרו הודות להן. בנוסף הן מעידות על עצמן כבעלות אישיות חזקה, בטחון עצמי ומסוגלות עצמית גבוהה, שהלכו והתפתחו במהלך ובעקבות ניסיון ההוראה בבתי הספר היהודיים והמעורבות של המורות במוסדות החינוכיים. נתונים אלה תואמים מחקרים מוקדמים מחוץ לישראל (Sachs, Goddard, Tschannen-Moran, & Woolfolk-Hoy, 2001; Sachs, 2004).

אין בכך כדי לומר שהמורות לא חוו קשיים או אתגרים. במובן זה המחקר הנוכחי מוסיף עוד ידע על סוגיית יחסם של המנהלים למורים שונים, ועל הצורך לא להתעלם מנושאים פוליטיים ברמה האישית והקבוצתית. גם במקרים של גזענות בוטה, המורות הפגינו יכולות גבוהות, והמשיכו לעבוד באופן יעיל תוך קבלת השונה. לעומת זאת, הן נפגעו כאשר באירועים בית ספריים התעלמו או הכחישו את זהותן האתנית והלאומית, כמו בימי זיכרון יהודיים שלא התייחסו לנכבה. יחסן של המורות אינו אחיד: חלקן נעדרו ואחרות השתתפו. רוב המנהלים הסכימו לכך.

ממצאי המחקר מצביעים באופן חד משמעי על הצורך בהעלאת מספר המורים הפלסטינים בבתי הספר היהודיים, על שום תרומתה של העסקה זו לכל הצדדים. אף על פי כן, אין להתעלם משתי בעיות מתודולוגיות שליוו את המחקר והשפיעו אולי על ממצאיו. ראשית, המחקר נשען על דיווח עצמי של המרואיינות בלבד, כך שיתכן שאיננו משקף את ביצועיהן הריאליים. שנית, נושא המחקר רגיש במיוחד, כך שחרף ניסיון לרפלקטיביות מצד המראיינים, אין להוציא מכלל חשבון שהם השפיעו באופן זה או אחר על תשובות המרואיינות.

לבסוף, מסקנת המחקר הנוכחי לפיה שילוב מורים בני מיעוט בבתי ספר השייכים לרוב תורם לכל הצדדים המעורבים, נכונה ורלוואנטית גם לחברות אחרות המתמודדות עם עימותים בין תרבות רוב ותרבות מיעוט. יש צורך במחקר רב נוסף בתחום ועם זאת, גם המחקר הנוכחי בהחלט מותיר מקום לאופטימיות זהירה.

Agbaria, A. K. (2011). "Living in an enduring expectation": In the shadow of inevitable unemployment: How the teacher training policy in Israel contributes to generating an excess of Arab graduates from the teacher training colleges. *Studies in Education*, 4, 94-123

Al-Haj, M. (2012). *Education, empowerment, and control: The case of the Arabs in Israel*. Albany: SUNY Press

Berg, B. L. (2004). *Qualitative research methods for the social sciences* (5th ed.). Boston: Pearson

Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29(6), 697-712

Brosh, H. Y. (2013). The implications of the sociopolitical context on Arab teachers in Hebrew schools. *Journal of Arts and Humanities*, 2(1), 1-12

Clark, E. R., & Flores, B. B. (2001). Who am I? The social construction of ethnic identity and self-perceptions of Latino preservice teachers. *The Urban Review*, 33(2), 69-86

Easton-Brooks, D., Lewis, C., & Yang, Y. (2010). Ethnic-matching: The influence of African American teachers on the reading scores of African American students. *National Journal of Urban Education & Practice*, 3(1), 230-243

Fragman, A. (2008). The integration of Arab native teachers as teachers of Arabic in Hebrew-speaking schools: Intended policy or arbitrary strategy. *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, 2, 55-80

Goddard, R. D., Tschannen-Moran, M., & Woolfolk-Hoy, W. K. (2001). A multilevel examination of the distribution and effects of teacher trust in students and parents in urban elementary schools. *The Elementary School Journal*, 102(1), 3-17

Irvine, J. J. (1989). Beyond role models: An examination of cultural influences on the pedagogical perspectives of black teachers. *Peabody Journal of Education*, 66(4), 51-63.

Irvine, J. J., & Fenwick, L. T. (2011). Teachers and teaching for the new millennium: The role of HBCUs. *The Journal of Negro Education*, 80(3), 197-208

Jabareen, Y. T. (2006). Law and education: Critical perspectives on Arab Palestinian education in Israel. *American Behavioral Scientist*, 49(8), 1052-1074

Kondracki, N. L., Wellman, N. S., & Amundson, D. R. (2002). Content analysis: Review of methods and their applications in nutrition education. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 34(4), 224-230

McNamara, O., & Basit, T. N. (2004). Equal opportunities or affirmative action? The induction of minority ethnic teachers. *Journal of Education for Teaching*, 30(2), 97-115

Merchavim. (2016). The Institute for the Advancement of shared citizenship in Israel. Retrieved from <http://www.machon-merchavim.org.il>. (Accessed 15 November 2016)

Michael, O. (2006). Multiculturalism in schools: The professional absorption of immigrant teachers from the former USSR into the education system in Israel. *Teaching and Teacher Education*, 22(2), 164-178

Sachs, S. K. (2004). Evaluation of teacher attributes as predictors of success in urban schools. *Journal of Teacher Education*, 55(2), 177-187

Sam, D. L., & Berry, J. W. (2010). Acculturation: When individuals and groups of different cultural backgrounds meet. *Perspectives on Psychological Science*, 5(4), 472-481

Santoro, N. (2007). 'Outsiders' and 'others': 'Different' teachers teaching in culturally diverse classrooms. *Teachers and Teaching*, 13(1), 81-97

Tellez, K. (1999). Mexican-American preservice teachers and the intransigence of the elementary school curriculum. *Teaching and Teacher Education*, 15(5), 555-570